

Rapport från förstudie om ”Biosfärområde Östra Vätterbranterna”

I samverkan mellan:

Referens	Simon Jonegård, Skogsstyrelsen, Distrikt Jönköping
Kontaktpersoner	Simon Jonegård, Skogsstyrelsen simon.jonegard@skogsstyrelsen.se, 036-19 62 02 Anders Råsberg, LRF Jönköping anders.rasberg@lrf.se, 036-34 62 01 Claes Hellsten, Världsnaturfonden WWF/Gräna Skogsgrupp claes.hellsten@bredband.net, 0390-500 84/036-10 23 34
Webbplats	www.ostravatterbranterna.se
Omslagsbilder	Jönköpings kommun: flygfoto över byarna Grav och Fingalstorp (framsida) och Huskvarna (baksida). Simon Jonegård: markägaren Fredrik Lundberg inom demoområdet Galgen (framsida) och studiecirkeln för hamling i kulturresevatet Åsens by (baksida).
Kartmaterial	© Lantmäteriet 2001, Dnr L2002

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	4
1. Inledning.....	7
1.1 Bakgrund till förstudien.....	7
1.2 Syfte och mål.....	7
1.3 Organisation och metod.....	7
2. Biosfärområden - hållbar utveckling i praktiken.....	9
3. Östra Vätterbranternas förutsättningar att bilda ett biosfärområde.....	10
3.1 UNESCO:s tre funktioner för biosfärområden.....	10
3.1.1 Bevara.....	10
3.1.2 Utveckla.....	11
3.1.3 Stödja.....	13
3.2 Svenska MAB-kommitténs urvalskriterier.....	16
3.2.1 Mångfald.....	16
3.2.2 Lokalt engagemang.....	17
3.2.3 Kunskap och erfarenhet.....	18
3.2.4 Storlek och zoner.....	20
3.2.5 Antal.....	22
3.3 Framtida tillämpning av funktionerna: temafrågor och -landskap.....	24
3.4 Socioekonomiska förutsättningar inom Östra Vätterbranterna.....	25
4. Östra Vätterbranternas fortsatta arbete mot utnämning.....	27
4.1 Uppgifter som biosfärkandidat.....	27
4.2 Biosfärkandidatkontor.....	28
4.3 Biosfärkoordinatör.....	28
4.4 Biosfärkandidatorganisation.....	29
4.5 Underlag för finansiering.....	32
4.6 Tidplan för kandidaturen.....	33

Förteckning över bilagor

Bilaga 1. Temakartor för beskrivning av landskapets karaktär och värden

Bilaga 2. Milstolpar i Östra Vätterbrantsprocessen

Bilaga 3. Urval av artiklar om Östra Vätterbranterna

Bilaga 4. Ställningstaganden

Biläggs även:

Rapport: Östra Vätterbranterna – storslaget och småskaligt

Rapport: Resultat och erfarenheter från projekt Östra Vätterbranterna

Rapport: Östra Vätterbranternas naturvärden – arter, miljöer och dellandskap

Rapport: Traditionsbärarna

Rapport: Från Östra Vätterbranterna till Botiza – att färdas i tid och rum

Broschyr: Bryta löv och sné äsker

Broschyr: Broar mellan hållbara landskap

Broschyr: Östra Vätterbranterna

Sammanfattning

Bakgrund

Öster om Vättern sträcker sig ett mångfacetterat och ur flera aspekter tämligen unikt landskap; med en topografi som gör området ovanligt småskaligt och variationsrikt; med nästintill orörda brantmiljöer bredvid välhävdade lövängar; med större tätorter och tysta skogslandskap; med fyra odlingszoner på bara en sträcka av några kilometer. I slutet på 1990-talet startades Östra Vätterbrantsprojektet med syftet att samla de aktörer som på olika sätt har intresse av landskapets resurser och värden. Initiativet till projektet kom från allra första början av de lokala intressegrupper och myndigheter som verkar inom området; LRF, Södra, Gränna Skogsgrupp, Världsnaturfonden WWF, Jönköpings kommun, Skogsstyrelsen och Länsstyrelsen i Jönköpings län. Den tio år långa processen har lett fram till att de aktörer som tidigare gjorde olika anspråk på landskapet nu arbetar tillsammans för att finna ett mer hållbart nyttjande.

Under projektets gång har detta forum breddats till att innefatta flera dimensioner för ett uthålligt nyttjande av området. Tillsammans har de ingående organisationerna enats om följande vision för området: *"Genom en aktiv samverkan skapa en livskraftig landsbygd, ett hållbart ekosystem och ett attraktivt landskap för brukare, boende och besökare"*. Genom att anamma UNESCO:s modell biosfärområde kan verksamheten fortsätta utvecklas genom ett långsiktigt och internationellt erkänt ramverk där hållbar utveckling omsätts i praktiken.

Biosfärområden – hållbar utveckling i praktiken

Biosfärområde är en del av UNESCO:s program "Man and Biosphere". Syftet med biosfärområden är att utveckla kunskap och erfarenheter kring ett hållbart brukande och bevarande av landskapet. Biosfärområden ska också utgöra internationella modellområden där myndigheter, lokala aktörer, forskare och boende i området antar utmaningen att praktiskt arbeta för en hållbar utveckling. Biosfärområdeskonceptet har existerat sedan 1970-talet, men har hitintills rönt relativt liten uppmärksamhet i de nordiska länderna. I övriga världen är det dock ett välkänt begrepp. De idag 531 biosfärområdena är spridda på 105 länder och ingår i ett globalt och regionalt nätverk.

Biosfärområden innebär inte några nya restriktioner – genom samarbete mellan olika organisationer kan dock befintliga styrmedel och frivilliga överenskommelser leda till att en större effektivitet uppnås. Arbetet inom ett biosfärområde bygger på en aktiv samverkan mellan de aktörer som använder landskapet i sin verksamhet och tillsammans skapar man visioner och mål för framtiden. Gemensamt för alla biosfärområden är att man ska arbeta med de tre funktionerna: bevara, utveckla och stödja. Inom varje biosfärområde ska det dessutom finnas en zoneringsplan med kärnområde, buffertzoner och utvecklingsområde.

Slutsatser från förstudien

Arbetet med förstudien har syftat till att undersöka Östra Vätterbranternas förutsättningar att bilda ett biosfärområde, med utgångspunkt i biosfärområdets tre funktioner samt svenska MAB-kommitténs fem urvalskriterier (se nedan och kap. 3). Resultaten visar att Östra Vätterbranterna har goda möjligheter att uppfylla UNESCO:s kriterier för att bli utnämnd till biosfärområde.

Nedan sammanfattas bedömningen av hur Östra Vätterbranterna (ÖVB) matchar kriterierna från UNESCO och svenska MAB-kommittén:

Bevara

Arbetet inom ÖVB har sedan början utgått från landskapsperspektivet i bevarandearbetet, och genom flera projekt har detta perspektiv fördjupats. Ett riktat arbete mot de unika miljöer och arter som finns inom området har lett till att en biologisk infrastruktur liksom en mer pedagogisk naturvård har börjat utformas.

Utveckla

Genom samverkan mellan många olika organisationer har paketslösningar för restaurering och hållbart brukande kunnat skapas. ÖVB har goda möjligheter att utvecklas till ett väl etablerat varumärke för lokala produkter och tjänster. Förutsättningarna för att satsa på olika former av landsbygdsutvecklingsprojekt samt att vidareutveckla natur- och kulturturism bedöms som mycket goda.

Stödja

Under senare år har demoområden utvecklats för att fungera som landskapslaboratorier för forskare, noder för turism samt som utomhusklassrum vid diverse seminarier och kurser. Ekobussen, naturguidningar och Skogens dag fyller redan en viktig funktion för att föra ut kunskap till elever och allmänhet. Kontakter har utvecklats med universitet och högskolor och en workshop med forskare och praktiker anordnats om olika landskapsinitiativ i Sverige.

Mångfald

På landskapsnivån ger topografin speciella förutsättningar för jord- och skogsbrukare, liksom för arterna inom området. ÖVBs central läge i Götaland gör att det finns både nordligt och sydligt utpräglade miljöer, liksom västligt och östligt förekommande arter. Vättern är en säregen sjö med stort djup, rent vatten och ett flertal s.k. glacialrelikter. Grevskapet Gränna-Visingsö lever till stor del kvar i landskapet liksom utpräglade småbrukarbygder.

Lokalt engagemang

Genom den tio år långa samverkansprocessen mellan intresseorganisationer och myndigheter har ett forum skapats för att diskutera utvecklingsmöjligheter och konflikter. Organisationer som t.ex. LRF och Gränna Skogsgrupp är mycket aktiva inom området och engagerade i dess framtid. Även myndigheter som Skogsstyrelsen och Länsstyrelsen har lagt stora resurser inom ÖVB. Tillsammans har de sju ingående organisationerna enats om en vision och målsättning.

Kunskap och erfarenhet

Inom området lever mycket av den lokala och traditionella kunskapen kvar bland brukare och i landskapet. Ett lyckat exempel på hur ÖVB har lyckats dokumentera och sprida den kunskap och erfarenhet som finns om landskapets värden och skötsel är hamlingsprojektet med aktiviteter som studiecirkel, kurser, resa till Rumänien, inventering och intervjuer, upprättande av hamlingslag, artiklar samt produktion av rapport och broschyr.

Storlek och zonerings

ÖVBs biosfärkandidatområde innefattar en del av Vättern med Visingsö samt branten och kulturlandskapet ovan branten inom Jönköpings kommun. Området avgränsas av tio socknarna och är ca 93 000 ha stort, varav 31 000 ha utgörs av Vättern. Tre utvidgningsmöjligheter kommer att undersökas närmare, liksom en zonerings för området.

Antal

ÖVB skulle på ett bra sätt komplettera befintliga och blivande biosfärområden genom sin landskapliga särprägel och långa historia av samverkan.

Ett biosfärområde i Östra Vätterbranterna kan bidra till att:

- Befästa den lokala samverkansandan som har utvecklats inom området
- Förbättra möjligheten för brukare, entreprenörer och markägare att utveckla ett ekonomiskt, ekologiskt och socialt hållbart företagande
- Inspirera till innovationer, entreprenörskap och ny kunskap
- Lyfta fram landskapets alla värden för att stärka den lokala identiteten och öka attraktionskraften till området
- Ge boende och besökare ökade möjligheter till natur- och kulturupplevelser
- Utveckla Östra Vätterbranterna till ett testlandskap för att stärka samordningen mellan bevarande och utveckling, stad och landsbygd, samt mellan naturvård och kulturmiljövård
- Skapa en internationell uppmärksamhet kring områdets storslagna och småskaliga värden
- Attrahera relevanta forskningsresurser och skapa ett kunskapscentrum för samverkan mellan traditionell och vetenskaplig kunskap, samt mellan teori och praktik
- Bidra till att uppfylla regionala miljömål genom att skapa positiva exempel som sprider intresse och engagemang

Gemensamma uppgifter under biosfärkandidaturen:

- Forma en ändamålsenlig organisation för biosfärområde Östra Vätterbranterna
- Fortsätta samverkansarbetet där representanter från ingående organisationer bildar en arena för utveckling och konfliktlösning
- Utredda möjligheterna för ett kandidatkontor/naturum
- Utredda områdets yttre geografiska gräns och driva biosfärprocessen vidare i de tilltänkta ytterområdena
- Genomföra seminarium och workshops samt ett nationellt MAB-möte
- Utveckla ny hemsida, infobrev, trycksaker och på andra sätt sprida information om biosfärområde Östra Vätterbranterna
- Fånga upp och stödja idéer och initiativ med fokus på närproducerade varor och besöksupplevelser
- Vidareutveckla konceptet kring demonstrationsområden samt initiera och stödja ny försöksverksamhet och nya projekt
- Arbeta fram en zoneringsplan och vidareutveckla arbetet med temalandskap och temafrågor
- Initiera forskning och undervisning inom området genom utvecklat samarbete med högskolor och universitet
- Skriva samman och på olika nivåer förankra en biosfäransökan till UNESCO
- Vårda och utveckla kontakter med andra biosfärområden och övriga landskapsinitiativ i Sverige och internationellt

1. Inledning

1.1 Bakgrund till förstudien

Östra Vätterbranterna är ett ambitiöst pilotprojekt för naturvård som efterhand har utvecklats till ett forum för diskussioner och problemlösning i syfte att skapa ett hållbart nyttjande av naturresurserna i landskapet och gynna landsbygdens utveckling. Verksamheten har sedan 1998 byggt på ett underifrån- och helhetsperspektiv genom en aktiv samverkan mellan privata, ideella och offentliga organisationer (LRF, Södra, Världsnaturfonden WWF, Gräna Skogsgrupp/Naturskyddsföreningen, Jönköpings kommun, Skogsstyrelsen och Länsstyrelsen – nedan kallade ingående organisationer). Genom detta sektorsövergripande horisontala och vertikala nätverk finns idag stora möjligheter att vidareutveckla Östra Vätterbranterna till ett modellområde för ny kunskap och nya arbetsmetoder; ett arbete som behövs för att möta de lokala och globala utmaningar samhället står inför.

Under år 2007 har Östra Vätterbranterna antagit en ny vision och undersökt olika ramverk för en fortsättning av arbetet inom området. Denna undersökning (se rapport Östra Vätterbranterna – storslaget och småskaligt) landade i slutsatsen att biosfärområde är det mest intressanta ramverket för ett fortsatt arbete med att skapa hållbara lösningar på landskapsnivå. Genom olika projekt kommer verksamheten att bedrivas under det övergripande paraplyet ”Biosfärområde Östra Vätterbranterna” och syfta till utveckling av t.ex. lokala produkter och tjänster; demonstrationsområden för lokal samverkan, forskning och turism; helhetslösningar för bevarande och nyttjande av resurserna i landskapet.

1.2 Syfte och mål

Förstudiens syfte var att undersöka hur väl Östra Vätterbranterna uppfyller kraven på biosfärområden, med utgångspunkt i biosfärområdets tre funktioner (se kap. 3.1) och svenska MAB-kommitténs fem urvalskriterier (se kap 3.2).

Det övergripande målet med förstudien var att skapa ett beslutsunderlag för ingående organisationer inför en eventuell ansökan till att bli biosfärområde. Detta beslutsunderlag ska även kunna användas till en biosfärkandidatansökan riktad till svenska MAB-kommittén.

1.3 Organisation och metod

Projektansvarig för förstudien är Länsstyrelsen i Jönköpings län.

En *projektägargrupp* har tillsatts med en representant från varje organisation som ingår i Östra Vätterbrantsarbetet sedan tidigare (Södra, LRF, Gräna Skogsgrupp/Naturskyddsföreningen, Världsnaturfonden WWF, Jönköpings kommun, Skogsstyrelsen, Länsstyrelsen).

Arbetsgruppen för förstudien består av Simon Jonegård (koordinator, Skogsstyrelsen), Claes Hellsten, (Världsnaturfonden WWF) och Anders Råsberg, (LRF Jönköping).

Referensgrupp är Östra Vätterbranternas samordningsgrupp, med två representanter från varje organisation, samt Östra Vätterbranternas befintliga referensgrupp, med ca 25 representanter från LRF och markägare inom området.

Projektet påbörjades 7 april 2008 och avslutas 15 december 2008.

I projektets genomförande ingick att:

- Sammanställa de utvecklings-, bevarande- och forskningsprojekt som pågår inom området
- Besöka andra svenska biosfärområden för att samla erfarenheter från deras arbete som/på väg till ett biosfärområde
- Samverka med lokala, regionala och nationella organisationer och myndigheter
- Beskriva de värden som finns inom området
- Ge förslag på en (eller flera alternativ på) avgränsning av biosfärområdet
- Ge förslag på en organisation, finansiering och verksamhet för en fortsättning som biosfärkandidat och biosfärområde
- Sprida information om arbetet inom Östra Vätterbranterna som ett eventuellt blivande biosfärområde

2. Biosfärområden – hållbar utveckling i praktiken

Biosfärområde är som begrepp och koncept en del av UNESCO:s program ”Man and Biosphere” (MAB)¹. Ända sedan starten i början på 1970-talet har syftet varit att utveckla kunskap och erfarenheter kring ett hållbart brukande och bevarande av landskapet och dess natur- och kulturer. Biosfärområdena syftar till att vara *internationella modellområden* där de lokala förhållandena mellan människa och natur kan utvecklas på ett ekonomiskt, ekologiskt och socialt hållbart sätt. De idag 531 biosfärområdena i världen är spridda på 105 länder² och ingår i ett globalt och regionalt nätverk. I Sverige finns för närvarande två biosfärområden; Torne träsk och Kristianstads Vattenrike³. Ytterligare tre områden är så kallade biosfärkandidater; Nedre Dalälven⁴, Vänerskärsgården och Kinnekulle⁵ samt Blekinge arkipelag⁶.

Biosfärområden innebär inte några nya restriktioner – genom samarbete mellan olika organisationer kan dock befintliga styrmedel och frivilliga överenskommelser leda till att en större effektivitet uppnås. Arbetet inom ett biosfärområde bygger på en *aktiv samverkan* mellan de aktörer som använder landskapet i sin verksamhet. Tillsammans skapar man visioner och mål för framtiden och arbetar för att integrera dimensionerna av hållbar utveckling. Olika biosfärområden kan välja att lägga huvudfokus inom olika områden, t.ex. vatten, skog, lokala produkter, turism osv. De verksamheter som pågår inom ett biosfärområde kan dessutom variera över tid och rum. Gemensamt för alla är dock att man ska arbeta med de tre funktionerna: *bevara, utveckla och stödja* (se kap 3.1). Inom varje biosfärområde ska det dessutom finnas en *zonering* med kärnområde, buffertzona och utvecklingsområde (se kap 3.2.4).

Bildandet av ett biosfärområde kan dels ses som en utmärkelse för det arbete som redan har genomförts, och dels som en utmaning för framtiden. Genom att utnämnas till biosfärområde har man med andra ord fått ett kvitto på att man har metoder för att förvalta natur- och kulturer på ett bra sätt liksom ett ansvar att fortsätta med detta inom ett internationellt ramverk och nätverk. Inom biosfärområdet ska det finnas ett *biosfärkontor* med minst en anställd *koordinator*. Koordinator/-erna bör ha ett gemensamt uppdrag från alla de intressegrupper som finns inom biosfärområdet; markägar- och näringslivsföreningar, frivilligorganisationer, myndigheter, skolor och universitet m.fl. Deras uppgift är dessutom att verka för att biosfärområdets verksamhet bedrivs i linje med ”The Seville Strategy for Biosphere Reserves”⁷ och ”The Statutory Framework of the World Network of Biosphere Reserves”⁸.

¹ <http://www.unesco.org/mab/>

² <http://www.unesco.org/mab/BRs/BRlist2008.pdf>

³ <http://www.vattenriket.kristianstad.se/>

⁴ <http://www.nedredalalven.se/>

⁵ <http://www.vanerkulle.se/>

⁶ <http://www.k.lst.se/k/amnen/Naturvard/biosfarforstudie/>

⁷ <http://www.unesco.org/mab/BRs/pdf/Strategy.pdf>

⁸ http://www.unesco.org/mab/BRs/pdf/statfram_E.pdf

3. Östra Vätterbranternas förutsättningar att bilda ett biosfärområde

UNESCO är det beslutande organet för om ett område ska få kallas för biosfärområde och ingå i The World Network of Biosphere Reserves. Regeringen i respektive land skickar in en ansökan efter att en ansökningshandling har sammanställts och de nationella MAB-kommittéerna har godkänt respektive område. Vid den nationella bedömningen av om ett område har de kvaliteter som krävs för att nomineras till biosfärområde utgår svenska MAB-kommittén dels från biosfärområdenas tre funktioner, dels från fem svenska urvalskriterier. Nedan listas slutsatserna från förstudien av hur väl Östra Vätterbranterna (dvs. den del som är utsedd till biosfärkandidatområde, se sid. 19) matchar dessa.

3.1 UNESCO:s tre funktioner för biosfärområden

3.1.1 Bevara:

"Bidra till att bevara landskap, ekosystem, arter och genetisk mångfald"

Landskapet som utgångspunkt

Arbetet inom Östra Vätterbranterna har sedan starten utgått från landskapsskalan i bevarandearbetet. I början på 2000-talet valde man att under några år börja jobba inom en mindre del av Östra Vätterbranterna med ett så kallat *landskapsekologiskt kärnområde* (Leko). Syftet var att finna nya former för att bibehålla och öka naturvärdena inom området samtidigt som produktionsintressena tas tillvara. En inventering och målklassning gjordes av hela Leko-området under projekttiden med syftet att skapa ett underlag för rådgivning utifrån ett landskapsperspektiv där t.ex. skogen, brynmiljöer och de öppna markerna behandlas tillsammans. En ny planprodukt – Kombiplan – utarbetades också inom Lekoarbetet för att kunna sprida denna kunskap till markägarna.

Östra Vätterbranterna är som helhet betraktat ofta ett alltför stort och heterogent område för att kunna adressera och tillämpa effektiva bevarandelösningar på landskapsnivån. Man har i forskningen t.ex. sett att sambandet mellan artrikedomen och landskapskvaliteter är störst i en skala som omfattar en eller ett par tusen hektar. För att kunna tydliggöra vissa biologiska särdrag i landskap av lämplig storlek delades området in i 17 så kallade *dellandskap*, vardera mellan 330 och 2600 ha (se rapport Östra Vätterbranternas naturvärden – arter, miljöer och dellandskap, samt bilaga 1). Dellandskap av följande fem typer har avgränsats: i) Hamlade träd, ii) Jätteträd, iii) Ädellöv, iv) Tall, gran och asp, och v) Tall i beteshagar. Inom dellandskapen finns ett stort behov av att i) göra brist- och funktionalitetsanalyser, ii) precisera skötselbehovet, och iii) ta fram konkreta bevarande- och utvecklingsmål. Utifrån detta kan man sedan utveckla en idé kring hur den "biologiska infrastrukturen" bör utformas för att på lång sikt skapa ett hållbart ekosystem inom Östra Vätterbranterna. T.ex. genom att sammanlänka formellt skyddade områden genom "korridorer" eller "stepping stones" där arter kan förflytta sig i landskapet. Detta arbete har påbörjats för hamlade träd och målsättningen är att även göra detta för övriga dellandskap. I och med förstudien har ett flertal så kallade *temalandskap* utsetts (se sid. 24). Dellandskapen för hamlade träd, jätteträd och tall i beteshagar ingår i temalandskap för "Värdefulla träd i odlingslandskapet", medan dellandskapen för ädellöv samt tall, gran och asp ingår i "Skogs- och brantmiljöer".

Riktat arbete mot miljöer och arter

Ambitionen inom Östra Vätterbranterna har varit att arbeta med "alla verktyg i verktygslådan" på ett harmoniserat sätt. Framförallt är detta tydligt vad gäller Länsstyrelsens

och Skogsstyrelsens olika styrmedel, t.ex. miljöersättningar och formellt skydd, men även i samband med ekonomiska incitament från den ideella naturvården (Världsnaturfonden WWF). Användningen av naturvårdens olika verktyg har diskuterats bland de aktiva aktörerna inom Östra Vätterbranterna. Genom detta arbetssätt har t.ex. förståelsen för formellt skydd av skog ökat. Ett bevis för detta är det reservatspaket som Länsstyrelsen presenterade år 2005, med 12 st. naturreservat och över 80 st. inblandade markägare. En förutsättning för att kunna lägga fram dessa naturreservat på en och samma gång var att det genom Östra Vätterbranterna under lång tid har byggts upp ett ömsesidigt förtroende mellan olika intressegrupper och att det fanns ett forum där processen kunde diskuteras innan, under och efter presentationen. Då det inom överskådlig tid inte kommer att presenteras några nya reservat inom området bygger fortsatt bevarandearbete i hög grad på användning av övriga styrmedel, såsom miljöersättningar och frivilliga naturvårdsavtal. Ambitionen är även att Östra Vätterbranterna ska kunna fungera som ett testområde för utvecklingen av nya skydds- och skötselinstrument.

Östra Vätterbranterna är länets mest välinventerade område, med ett flertal riktade art- och biotopinventeringar (se rapport Östra Vätterbranternas naturvården – arter, miljöer och dellandskap). Antalet *rödlistade arter*, enligt rödlistan från 2004, är 231 st. varav 76 st. är rödlistade enligt kategorierna akut hotad (CR), starkt hotad (EN) eller sårbar (VU).⁹ Inom området har sex *paraplyarter* och två *symbolarter* utsetts. Symbolarterna är hasselmus och större barksnäcka som symboliserar Östra Vätterbranternas värdefulla brynmiljöer respektive ädellövskogsraviner. I arbetet med att klara de nationella miljö kvalitetsmålen såsom Levande skogar och Ett rikt odlingslandskap arbetar Länsstyrelserna med *åtgärdsprogram för hotade arter*. Ca 17 åtgärdsprogramarter finns inom området, samt åtgärdsprogram för rikkärr och särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet.

3.1.2 Utveckla:

”Främja ekonomisk utveckling och en samhällsutveckling som är ekologiskt och socialt hållbar”

Landsbygdens utveckling

Under de senaste femtio åren har antalet lantbruksföretag minskat kraftigt inom Östra Vätterbranterna. 1975 fanns ca 300 lantbruksföretag i Gränna, Ölmstad och Skärstad socken. På trettio år har detta antal halverats och förutsättningarna för landsbygdsutveckling har därmed förändrats. Inom Jönköpings kommun står de gröna näringarna för ca 9 % av BNP. Ett aktivt jord- och skogsbruk är fortfarande grunden för en levande landsbygd, men andra produktionsgrenar har fått en ökande betydelse. En mängd olika verksamheter bedrivs idag med gården som bas, t.ex. farmartjänst, turism, hästverksamhet, entreprenad och småskalig livsmedelsförädling. LRF arbetar på regional nivå med bl.a. näringspolitiska frågor samt företagsutveckling. Genom lokalavdelningarna anordnas diverse gemensamma aktiviteter och studiebesök.

Samverkan och paketlösningar för restaurering och hållbart brukande

Till skillnad från landskap som till stor del ägs av staten eller stora skogsbolag krävs det på privatägd mark en *aktiv samverkan* och ett pusslande för att finna intressanta och ekonomiskt realistiska lösningar för restaurering och ett hållbart brukande. Att arbeta med många olika

⁹http://www.f.lst.se/f/amnen/Naturvard/Skyddad_natur/Ostra_vatterbranterna/rodlistade_arter_i_ostra_vatterbranterna.htm

brukare, med små lantbruksenheter, kräver därför en god person- och lokalkännedom inom bygden. Många gånger behövs också *paketlösningar* sättas samman – med en kombination av olika styrmedel och annan hjälp – för att en långsiktig skötsel ska kunna återupptas i områdena. Enskilda myndigheter eller organisationers medel räcker inte ensamma till, men genom att exempelvis kombinera stängselbidrag (Världsnaturfonden WWF) med naturvårdsavtal (SKS) och miljöersättningar (Lst) skapas en för markägaren attraktiv, långsiktig och funktionell förvaltningsmöjlighet. Flera goda exempel finns inom området där lokala brukare har fått en större medvetenhet och kunnat utföra omfattande restaureringar. Några av dessa har utsetts till demoområden, se kap 3.1.3. Vid sidan av myndigheterna finns ett brett och väl förankrat kontaktnät vars kunskaper är av stort värde för att t.ex. hitta lämpliga brukare att samverka med, eller att skaffa fram betesdjur till restaurerade marker. Det mångåriga arbetet inom Östra Vätterbranterna har skapat en god plattform för fortsatt utvecklingsarbete inom de areella näringarna.

Genom ett nära samarbete mellan aktörer inom ÖVB, kan målsättningen om ett hållbart skogsbruk förverkligas. Familjeskogsbruket kan stärkas genom utvecklad rådgivning, utbildning och olika former av vidareförädling av skogsprodukter. Demonstrationsfastigheter tas fram, dessa kan utgöra praktiska exempel på hur man kombinerar god ekonomi med miljömål och sociala värden. Kombinationen av jord- och skogsbruk ger speciella förutsättningar för utveckling av landsbygdsföretagen.

Varumärket Östra Vätterbranterna

Östra Vätterbranterna är idag erkänt i Naturvårdssverige, men mindre uppmärksammat bland allmänheten. Ambitionen är dock att utveckla ”Östra Vätterbranterna – storslaget och småskaligt” till ett väl *etablerat varumärke för lokala produkter och tjänster*, såsom naturbeteskött, frukt och turism. Markägare och entreprenörer inom området ska med andra ord kunna använda varumärket Östra Vätterbranterna i sin egen marknadsföring.

Idéer kring att bygga en *saluhall* för försäljning av lokala livsmedel och råvaror – samt i viss mån lokalt hantverk – har funnits inom området under en tid. Saluhallen skulle också kunna bli en samlingsplats för traktens entreprenörer. Saluhallen bör lämpligen geografiskt och verksamhetsmässigt kopplas till biosfärkontoret och en eventuell projektering för byggandet av ett naturum (se kap. 4.3). På sikt bör även hemsidan (www.ostravatterbranterna.se) kunna utvecklas till en interaktiv marknadsplats för de aktörer som finns inom biosfärområdet.

Turism

Turismen har länge varit en viktig del inom det område som idag benämns Östra Vätterbranterna. Redan runt förra sekelskiftet tog sig människor ut till Vista Kulle och till sjön Bunn med den smalspåriga järnvägen mellan Jönköping och Vireda. Samtidigt utvecklades en brunnsrörelse i Örserum och en pensionatverksamhet i Gränna. I Gränna uppfördes även Sveriges första vandrarhem 1933 och vid samma tid byggdes den första delen av Gyllene Uttern som kan betecknas som Sveriges första motell. Visingsö med sina remmalag var också tidigt ute. Idag är turismen inom Östra Vätterbranterna framförallt koncentrerad till Gränna-Visingsö samt till Huskvarna – förhållandevis få personer tar sig ut i natur- och kulturlandskapet. Trenden inom turismnäringen är emellertid att upplevelseturism efterfrågas allt mer, där turisterna själva t.ex. får utföra i aktiviteter, lära sig nya saker och äta lokalproducerad mat.

Under 2005 genomförde LRF en förstudie om landsbygdsturism inom Östra Vätterbranterna¹⁰. Tre tydliga områden inriktade på olika typer av turism utkristalliserades – upplevelseturism, trädgårdsturism och rundturer. År 2006 genomförde ”Amalia – resurs för företagsutveckling” en förstudie kring utvecklingen av kulturturism inom Grevskapet Gränna-Visingsö¹¹. Bägge dessa förstudier visar att det finns en stor potential att utveckla natur- och kulturturismen inom Östra Vätterbranterna genom satsningar på bl.a. turismpaket, samarbete kring bokningar/samlingslokal, certifiering och guidning. Förstudierna visar också att landskapet är en viktig resurs för en turismutveckling och att redan etablerade turismmagneter – såsom polkagristillverkning och remmalag – kan fungera som dragplåster till andra arrangemang. Arbetet med att stödja turismentreprenörer har påbörjats och bl.a. inriktats på yngre företagare inom området. Certifiering genom Naturens Bästa ökar attraktiviteten samt bidrar till bevarandemålen inom Östra Vätterbranterna. Kontakter har inletts och utvecklas under kandidatfasen.

3.1.3 Stödja:

”Underlätta demonstrationsprojekt, utbildning och praktik, forskning och miljöövervakning”

Demonstrationsområden inom Östra Vätterbranterna

För att uppfylla Östra Vätterbrantsprojektets målsättningar (se sid. 16) krävs i många fall restaurering och kontinuerlig skötsel av landskapet. Avsaknaden av t.ex. skogsbränder och minskning av antalet betande djur gör att igenväxning av sly (i beteshagar) och gran (i skogsmarken) utgör ett stort naturvårdsproblem. I Östra Vätterbranternas olika dellandskap varierar behovet av skötsel, liksom skyddsformer, ägandeförhållanden och möjlig finansiering av åtgärder. Genom att restaurera bl.a. igenväxta beteslandskap med jätteträd, kan man genom konkreta exempel visa att det går att bryta en negativ trend. Ett eller flera områden i varje dellandskap har därför utsetts till *demonstrationsområden*. I de flesta av dessa har, genom nära samarbete med markägarna, omfattande restaureringsåtgärder utförts. Utveckling av konceptet demonstrationsområden har inspirerats från arbetet inom Vilhelmina Model Forest¹² och Sveaskogs Ekoparker¹³.

För att koppla demonstrationsområdena till ett landskapsperspektiv är de till övervägande delen förlagda till dellandskapen. De skötselåtgärder som genomförs inom demonstrationsområdena ska knytas till de historiska, sociala och biologiska värden som finns i landskapet. Demonstrationsområdena har även en uppgift att fungera som ”*landskapslaboratorier*” där nya sätt att sköta marken kan testas och följas upp. De kommer även att fungera som ”*noder*” för turism och som ”*utomhusklassrum*” vid diverse seminarier och kurser. Skyltar vid alla demonstrationsområden och en broschyr håller för närvarande på att arbetas fram.

Utbildning

Sedan 1992 har Jönköpings kommun drivit sin *naturskola Ekobussen* som ett rullande klassrum. Eleverna och en lärare hämtas upp och lämnas av vid respektive skola. Ca 25 000 elever har under åren tillbringat en heldag med Ekobussen vars personal alla är aktiva inom Östra Vätterbranterna och Gränna Skogsgrupp. Många exkursioner med högstadielklasser och gymnasier har förlagts inom området. Tema för undervisningen varierar men bygger på

¹⁰ För rapport se kontaktuppgifter på: <http://www.lrf.se/regionalt/jonkoping/foretagsutveckling/landsbygdsturism>

¹¹ http://www.amaliaresurs.se/projekt_brahe.htm

¹² <http://www.vilhelminamodelforest.se/>

¹³ <http://www.ekopark.se>

upplevelser och undersökningar av olika landskap samt människans påverkan på dessa. Lövskog, barrskog och naturskogar är ett återkommande teman. Sjöar och vattendrag med surt respektive basiskt vatten eller näringsrika och näringsfattiga miljöer jämförs. Historisk markanvändning och biologisk mångfald i olika miljöer som äng, åker och betesskogar är också vanliga.

För allmänheten anordnar Länsstyrelsen¹⁴, Jönköpings kommun¹⁵ och Naturskyddsföreningen¹⁶ så kallade *naturguidningar* med utflykter till olika naturområden (t.ex. naturreservat eller fågelsjöar) eller med särskilda artgrupper i fokus (t.ex. fladdermöss eller svampar). Dessutom anordnar Skogsstyrelsen årligen *Skogens dag*¹⁷ där alla kan lära sig om hur skogen kan användas som en mångfacetterad resurs. Både naturguidningarna och Skogens dag har vid ett flertal tillfällen förlagts inom Östra Vätterbranterna; senast Skogens dag i Hakarp utanför Huskvarna i september 2007, respektive Vätterbranternas dag i Röttle i maj 2008. Gränna Skogsgrupp har med små medel lyckats samla ihop intressanta föredragshållare (forskare m.fl.) till flera så kallade ”Grännaseminarier”. Dessa har varit inriktade på naturvård och biologisk mångfald med olika teman, såsom ”Tjäderklocka, Odinsvala och Tofsmes – fåglar som miljöindikatorer i skogslandskapet”. År 2004 skapade även Gränna Skogsgrupp, i samarbete med Länsstyrelsen, en *fast utställning på Grännamuseet* om Vätterbranternas natur.

Forskning

Ett aktivt samarbete med forskare inom olika discipliner bör ha en central roll inom ett biosfärområde då det ger nära tillgång till ny spjutspetskunskap inom ett flertal ämnesområden. Framförallt tvärvetenskaplig forskning har hög relevans och användning inom ett biosfärområde. Genom åren har ett kontaktnät utvecklats med flera universitet och högskolor. Detta samarbete har bl.a. resulterat i att ett flertal examens- och projektarbeten har producerats inom och om Östra Vätterbranterna, samt att representanter från Östra Vätterbranterna har varit och föreläst om arbetet vid olika kurser. Under biosfärkandidaturen ska detta kontaktnät breddas och fördjupas, samt en närmare diskussion om konkreta forskningsprojekt initieras. Nedan listas de lärosäten och fakulteter/institutioner där ett samarbete har påbörjats:

- Göteborgs Universitet, Zoologiska institutionen
- Stockholms Universitet, Stockholm Resilience Centre (tidigare CTM)
- SLU, Skinnskatteberg
- Lunds Universitet, Samhällsvetenskapliga fakulteten
- Högskolan i Kristianstad, Institutionen för matematik och naturvetenskap

I nära anslutning till biosfärkandidatområdet ligger *Högskolan i Jönköping*¹⁸ med utbildning och forskning vid fyra olika fackhögskolor, däribland Högskolan för lärande och kommunikation, samt Internationella Handelshögskolan. Bägge dessa bedriver verksamhet som kopplar till arbetet inom ett biosfärområde och har en tydlig internationell profil. Högskolan för lärande och kommunikation fokuserar sin forskning på lärandet och kommunikationens villkor, och Internationella Handelshögskolan är ledande i Norden inom

¹⁴ http://www.f.lst.se/f/amnen/Naturvard/Projekt_och_aktiviteter/naturguidningar.htm

¹⁵ <http://www.jonkoping.se/download/18.6ff8fa541193d194d9b80001784/Naturguidningar+2008+broschyr.pdf>

¹⁶ <http://www.jonkoping.krets.snf.se/programmet2008.pdf>

¹⁷ <http://www.skogsstyrelsen.se/epi-server4/templates/SNormalPage.aspx?id=39718>

¹⁸ <http://www.hj.se/>

forskning och utbildning när det gäller entreprenörskap och näringslivsförnyelse¹⁹. Initiala kontakter har tagits med högskolan, men under biosfärkandidaturen kommer vidare diskussioner att inledas om hur Högskolan i Jönköping tydligare kan involveras i arbetet inom Östra Vätterbranterna.

Inom Östra Vätterbranterna har två större forsknings- och avnämmarkonferenser hållits genom åren. År 2003 hölls CBM:s Mångfaldskonferens inom Jönköping och Östra Vätterbranterna med temat ”*Från miljömål till handling i naturvården*”²⁰. År 2007 anordnades inom Östra Vätterbranterna workshopen ”*Broar mellan hållbara landskap*”²¹ (se broschyr) som syftade till att samla forskare och praktiker som arbetar med olika landskapsinitiativ inom Sverige. Representanter från bl.a. biosfärområden, model forest, Sveaskogs Ekoparker och Länsstyrelsens landskapsstrategier fanns på plats för att presentera och diskutera likheter och skillnader mellan olika landskapsinitiativ. Workshopen kan ses som ett startskott för utvecklingen av ett nationellt nätverk mellan olika landskapsinitiativ.

Miljöövervakning

Inom biosfärkandidatområdet utförs ett flertal olika miljöövervakningsprogram genom bl.a. Länsstyrelsen, Skogsstyrelsen, Vätternvårdsförbundet och Jönköpings kommun. Under biosfärkandidaturen kommer dessa program att sammanställas, samt eventuellt ytterligare behov av miljöövervakning att uppmärksammas eller identifieras. Nya tvärsektoriella samarbeten mellan myndigheter kan också komma att föreslås.

¹⁹ <http://www.hj.se/doc/4375>

²⁰ <http://www-naturvardskedjan.slu.se/konferens2003/index.htm>

²¹ <http://www.balticforest.net/index.asp?pg=171&lng=SV>

3.2 Svenska MAB-kommitténs urvalskriterier

3.2.1 Mångfald:

"Biosfärområden bör spegla en mångfald av natur- och kulturmiljöer i Sverige"

En mil mellan Öland och Lappland

Östra Vätterbranterna är på många sätt ett ovanligt variationsrikt landskap. Områdets läge vid Vättern och höjddökning österut gör att det på bara en sträcka av några kilometer finns fyra odlingszoner. Vättern har en tydlig inverkan på lokalklimatet med kalla vårar men långa och milda höstar. En rad "värmereliktarter" har därför kunnat överleva i närmiljön och i sluttningarna ned mot Vättern, där det råder ett oceaniskt klimat. Symbolarten Större barksnäcka har sina enda förekomster i Skandinavien i ravinmiljöer nära sjön. I Gisebo och Gränna finns ett av landets större fruktodlingsdistrikt, vilket inte är helt vanligt på dessa bredd- och höjdgrader. Östra Vätterbranternas centrala position i Götaland innebär att det inom området finns både östligt och västligt förekommande arter, liksom nordligt utpräglade barrskogsmiljöer och sydsvenska lövskogsängar. Detta återspeglas i ortnamnen på de två byarna Öland och Lappland som ligger med en mils avstånd inom området. Östra Vätterbranterna kan ur ett macro-perspektiv ses som ett stort bryn med en successiv övergång från glesa lövskogsdominerande landskap vid Vättern till tätare skogslandskap på Sydsvenska höglandet. Hasselmusen har därför utsetts till en symbolart för området.

Förkastningsbranternas och kulturlandskapets extrema topografi gör området ovanligt *småskaligt och variationsrikt* med nästintill orörda brantmiljöer bredvid välhävda lövängar. Topografin tillsammans med brukningshistorien är också anledningen till att det på vissa ekonomiska kartblad finns en täthet av över 100 st. nyckelbiotoper och objekt med naturvärden. Inom området finns en övergång från ett utpräglat stadslandskap (Jönköping och Huskvarna är Sveriges nionde största tätort) till en levande landsbygd in i en mer glesbefolkad gränstrakt. Denna spännvidd gör att man inom Östra Vätterbranterna kan finna både frekvent använd tätortsnära natur till i det närmaste tysta skogslandskap. Stora delar av de skogsområden som ligger i nära anslutning till tätorterna är skyddade som naturreservat.

Vättern och vattnet i landskapet

Delar av Vättern – Europas sjätte största sjö – är inkluderat i biosfärkandidatområdet. Vättern tillhör Motala Ströms huvudavrinningsområde och utgörs av en gravsänka som bildades för ca 600 miljoner år sedan då området utsattes för kraftiga förkastningsrörelser. Sjöns största djup på 128 meter ligger söder om Visingsö. Vätterns sjöyta befinner sig på ca 90 meter över havet medan biosfärkandidatområdets högsta punkt ligger på 345 meter över havet. Branterna både under och över vattenytan varierar snabbt; vid t.ex. Gränna stiger terrängen på land med 200 meter på en sträcka av 200 meter.

Vättern är känd för sitt klara och kalla vatten, vilket beror på ett förhållandevis litet tillrinningsområde i förhållande till sjöns volym. Utbytetiden för vattnet i Vättern beräknas till 60 år. I Vättern lever 31 fiskarter, varav storrodningen är den mest omtalade. Sjön är även ett viktigt landmärke för de flyttfåglar som följer sjöns sträckning under vår och höst. Vätternvattnet utgör en dricksvattenkälla för ca en kvarts miljon människor dagligen runt sjön. Större delen av Vättern – med undantag för de strandnära områdena vid Jönköping och Huskvarna – är klassat som ett Natura 2000-område. I Vättern finns en rik biologisk mångfald på alla nivåer. Värt att notera är förekomsten av så kallade glacialrelikter i sjön, vilka utgörs av ett antal kräftdjur samt ett par fiskarter, som kvarstannat i sjön efter landhöjningen sedan

istiden och anpassat sig. Även insektslivet är anmärkningsvärt och påminner i strandszonen mer om "norrlandsälvar" än sjöar i södra Sverige.

Vätterbäckarna har både en rik kulturhistoria och ett rikt biologiskt liv knutna till sig, t.ex. har Röttleån och Huskvarnaån legat till grund för uppväxten av en tidig (1600-tal) industri med massabruk och vapenindustri. Natur- och kulturvärdena i anslutning till vattendragen är ofta mycket höga, däremot är vattenvärdena betydligt lägre på grund av ett långvarigt nyttjande. Vätterbäckarna har sina källor på höglandet i öster och rinner i västlig riktning genom de nord-sydligt liggande förkastningszonerna. Inom området finns den näringsrika sjön Landsjön, som även är en rik fågelsjö med över 230 olika fågelarter rapporterade, varav ca 90 häckande. Övriga sjöar inom Östra Vätterbranterna är näringsfattigare och ligger som på ett pärlband i den östligt liggande förkastningsbranten.

Grevskapet och småbrukarlandskapet

Stora delar av Östra Vätterbranterna tillhör grevskapet Gränna – Visingsö. Visingsö har i alla tider varit en attraktiv plats. Fornlämningar från alla tidsepoker finns på ön, med en koncentration från järnåldern. Visingsö var en gång Sveriges maktcentrum då dess läge mitt i Vättern och södra Sverige gjorde ön idealisk som centralpunkt i det rike som växte fram under tidig medeltid. Vättern kan betraktas som dåtidens E4:a vilken gav en snabb och förhållandevis säker resa. Under mitten av 1500-talet inledde greve Per Brahe d ä byggandet av slott och andra monumentala byggnader inom grevskapet. En stor del av områdets grova ekar finns även kvar i nära anslutning till slotten och säterierna inom Östra Vätterbranterna. Grevskapet lever till stor del kvar i landskapet och är en resurs för utvecklingen av turism inom området²².

I bjärt kontrast till grevskapets och adelns herresäten och parklandskap finns ett småbrukarlandskap med de byggnader och miljöer som hörde till livet som torpare och bonde. Flikiga åkrar, allmogeträdgårdar, trädbevuxna gräsmarker, brynmiljöer och hamlingsträd kringgårdar små rödmålade torp, hus och ekonomibyggnader. På grund av landskapets topografi och den brukartradition som lever kvar i bygden är de agrara miljöerna ovanligt väl behållna och skötta. Dessa boendemiljöer har en stor potential att bl.a. täcka det intresse som finns av att hyra stugor över semestern eller flytta ut på landet.

3.2.2 Lokalt engagemang:

"Biosfärområden ska drivas lokalt och med förankring i lokalt föreningsliv, bland de som lever och verkar i områdena, demokratiska organ och näringsliv"

Initiativet till Östra Vätterbrantsprojektet – som påbörjades 1998 och avslutas 2008 – har från allra första början kommit från flera av de lokala intressegrupper och myndigheter som verkar inom området; LRF, Södra, Gränna Skogsgrupp, Världsnaturfonden WWF, Jönköpings kommun, Skogsstyrelsen och Länsstyrelsen i Jönköpings län. Att just Östra Vätterbrantsprojektet har lyckats relativt väl med konststycket att skapa en aktiv samverkan mellan motstridiga intressen är extra intressant med tanke på de stora konflikter som var uppstarten till projektet.

²² Se t.ex.: <http://www.grevskapet.se/>; <http://www.amaliaresurs.se/projekt.html>; <http://www.amaliashus.se/sw/aktiviteter.htm>

En förutsättning för att den infekterade debatten skulle vändas till en konstruktiv dialog, var att det skapades ett forum där representanter för inblandade organisationer kunde mötas. Under projektets tioårsperiod har detta forum breddats till att innefatta fler och fler aspekter av ett hållbart nyttjande av landskapet. I och med projektets avslutande har projektgruppen övergått till ett permanent forum med en vision (se nedan) och ambition att verka inom alla dimensioner av hållbar utveckling (för en beskrivning av Östra Vätterbrantsprojektet hänvisas till rapport Resultat och erfarenheter från projekt Östra Vätterbranterna och Östra Vätterbranterna – storslaget och småskaligt).

Inom Östra Vätterbranternas samordnings- och referensgrupp enades man år 2007 kring en gemensam vision som konkretiserar de tre dimensionerna av hållbar utveckling efter de lokala förutsättningarna inom området:

”Genom en aktiv samverkan skapa en livskraftig landsbygd, ett hållbart ekosystem och ett attraktivt landskap för brukare, boende och besökare.”

För att göra visionen mer användbar har den sedan brutits ned i ett antal målsättningar. Dessa bör justeras allt eftersom arbetet och landskapet utvecklas.

En aktiv samverkan ska uppnås genom att:

1. skapa en arena för samverkan på lokal, regional, nationell och internationell nivå
2. utveckla lokala projekt där olika intressegrupper kan arbeta tillsammans
3. stödja utbildning, informationsutbyte och forskning

En livskraftig landsbygd ska uppnås genom att:

1. skapa förutsättningar för ett långsiktigt hållbart nyttjande av kultur- och naturresurser
2. underlätta möjligheten för markägare att bredda sin ekonomiska verksamhet
3. utveckla begreppet Östra Vätterbranterna till ett kvalitetsmärke för lokala produkter och tjänster

Ett hållbart ekosystem ska uppnås genom att:

1. långsiktigt bevara värdefulla och hotade arter, miljöer och landskap
2. utveckla en ekologisk infrastruktur mellan de mest värdefulla miljöerna i landskapet
3. skapa förutsättningar för naturvårdande skötsel av de skötselkrävande miljöerna

Ett attraktivt landskap ska uppnås genom att:

1. marknadsföra Östra Vätterbranterna på webben, i landskapet och genom trycksaker
2. utveckla besöksplatser och vandringsleder för att underlätta upplevelser av landskapet
3. skapa möjligheter för entreprenörer att utveckla turistföretag

Under förstudieperioden har ett flertal aktiviteter anordnats för att involvera och informera olika intressenter i biosfärområdet. Exempelvis hölls i april 2008 en träff med referensgruppen för att diskutera hur de lokala aktörerna ser på biosfärområdeskonceptet (ca 30 deltagare). I maj 2008 anordnades en Östra Vätterbrantsdag i byn Röttle (ca 200 deltagare), där bl.a. information tillhandahölls om ”Förstudie biosfärområde Östra Vätterbranterna”.

3.2.3 Kunskap och erfarenhet:

”Inom biosfärområden ska det finnas strukturer för att tillvarata och stödja lokal kunskap och förvaltningsformer som är kopplade till hållbart nyttjande av biologisk mångfald”

Inom Östra Vätterbranterna lever mycket av den lokala och traditionella kunskapen kvar bland brukare och i landskapet. Ett lyckat exempel på hur Östra Vätterbrantsarbetet har lyckats dokumentera och sprida den kunskap och erfarenhet som finns om landskapets värden och skötsel är det hamlingsprojekt som har pågått mellan 2006-2008. Östra Vätterbranterna är ett av landets kärnområden med över 4 000 hamlade träd²³ i Jönköpings och Östergötlands län. De hamlade träden har under en period haft högsta prioritet inom Östra Vätterbranterna då dessa träd dels har en stor mängd hotade arter knutna till sig, dels är en av de viktigaste ansvarsmiljöerna och dels har stor betydelse för landskapet som helhet och landsbygdsutvecklingen inom området. Att fokus har legat på hamlingsträden beror också på att de har kunnat hjälpa till att brygga klyftan mellan natur- och kulturmiljövärden, samt att lyfta in landskapets historiska betydelse i arbetet med bevarande av biologisk mångfald.

Brukarna och markägarna inom område har varit projektets huvudsakliga målgrupp. T.ex. har en *studiecirkel* med ca 20 deltagare hållits under hösten 2006 för att bl.a. i fält diskutera landskapets historia och traditionen att bryta löv. Deltagarna har bidragit med spännande kunskap och värdefulla erfarenheter i diskussionerna, och på sommaren 2007 följde många av dem med på en *resa till Rumänien* för att där studera ett traditionellt brukat landskap. Resan finns beskriven i rapporten "Från Östra Vätterbranterna till Botiza – att färdas i tid och rum", vilken trycks under hösten 2008. Flera av brukarna inom Östra Vätterbranterna deltog dessutom i den *hamlingskurs*, som hölls i september 2006, och arbetar själva med konkreta skötselåtgärder för att bevara hamlingsträden. *Intervjuer* har genomförts med en handfull sagesmän som har varit med om traditionell lövtäkt – ett arbete som är högprioriterat då den kunskap dessa människor besitter är ovärderlig och omöjlig att återskapa. Under 2006 genomfördes dessutom en *inventering* av hamlade träd inom Östra Vätterbranterna vilket var ytterst värdefullt för att skapa en detaljerad information om trädens geografiska utbredning och bevarandestatus. För att lyfta de hamlade träden och möjligheten att få miljöersättning för kontinuerlig lövtäkt anordnades även en *informationsdag* med markägare och flera representanter från Länsstyrelsen. Vidare har ett *hamlingslag* skapats med flera brukare som tillsammans utför lövtäkt på olika gårdar.

Den kunskap och de erfarenheter som har uppkommit genom satsningen på hamlade träd har sammanställts i rapporten "*Traditionsbärarna*". I denna beskrivs det lokala kunnandet om hamling – som uppkommit genom samtal och intervjuer med brukare och sagesmän i området – samt den mer vetenskapliga kunskapen, framtagen genom litteraturstudier och diskussioner med exempelvis biologer och historiker. Under året har dessutom broschyren "*Bryta löv och sné äsker*" tryckts upp med stöd från Världsnaturfonden WWF, Gränna Skogsgrupp och Skogsstyrelsen. Denna broschyr syftar till att på ett aptitligt sätt motivera och informera olika intressenter om hamlingsträden som bärare av ett biologiskt kulturarv. Rapporten och broschyren syftar i stort till att spegla artikel 8j i Konventionen om biologisk mångfald, vilken trycker på behovet av att dokumentera och föra ut den lokala traditionella kunskapen knuten till de biologiska företeelserna.

Det fokuserade arbetet med hamlingsträden kommer successivt att avta när berörda myndigheter och övriga organisationer på ett bra sätt har fått in bevarande- och utvecklingsarbetet i sin ordinarie verksamhet. Liknande tematiska satsningar kommer att

²³ Ett hamlat träd är ett träd som kontinuerligt skattades på löv för foder till djuren. De hamlade träden blir på så sätt äldre, artrikare och bärare av en tusenårig traditionsyttring.

genomföras under biosfärkandidatfasen, med kopplingar till de utsedda temalandskapen (se sid. 24).

3.2.4 Storlek och zoner:

"Ett biosfärområde ska vara så stort att ett biosfärområdes tre funktioner kan uppfyllas, dvs. bevara, utveckla och stödja"

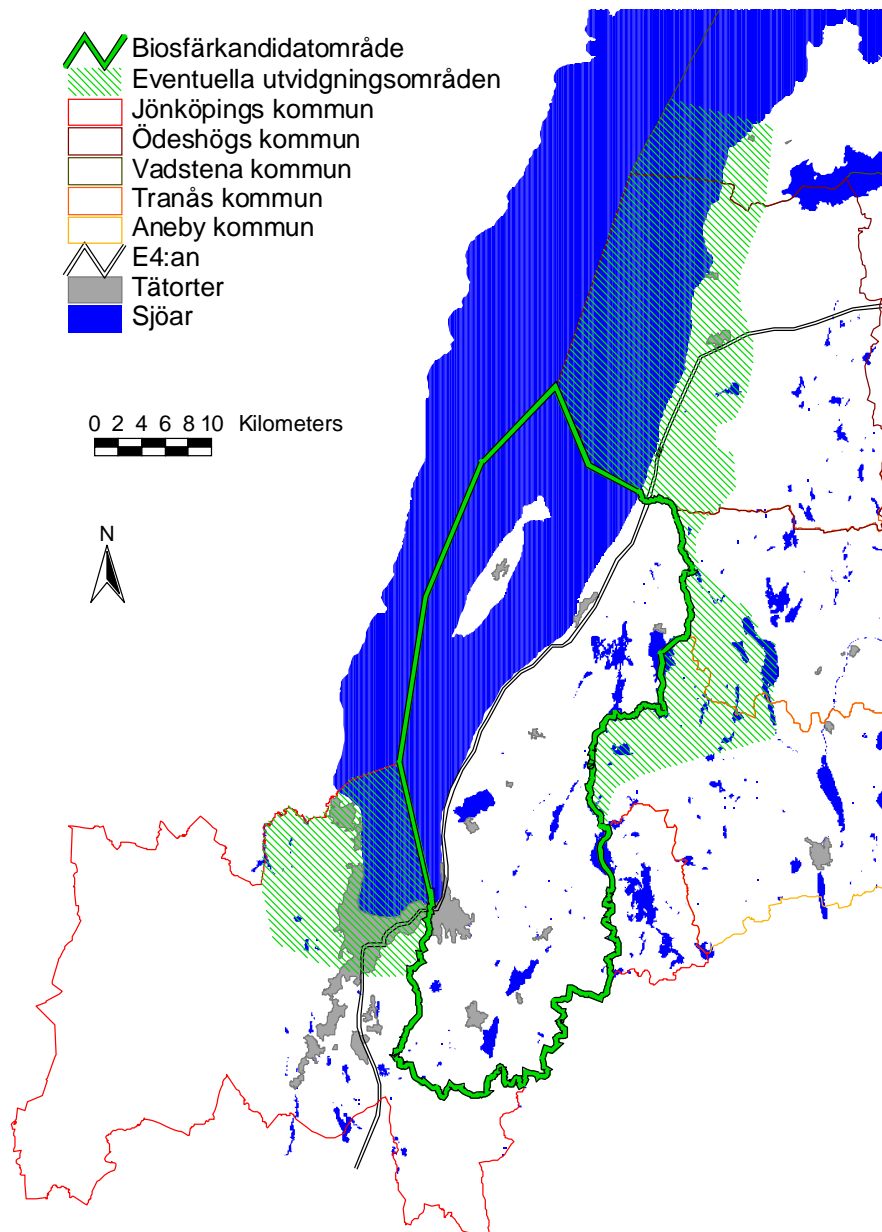
Avgränsning av biosfärkandidatområdet

Då inga anvisningar om geografisk storlek har getts inom Sverige görs en bedöms om varje enskilt biosfärområde innefattar ett tillräckligt stort område för att kunna uppfylla bevarande-, utvecklings- och stödfunktionerna. En allmän riktlinje är att i glest befolkade landskap bör biosfärområdet normalt täcka en större yta än mer tätbefolkade områden. Rimligen borde också variationsrika biosfärområden med ett flertal landskapstyper kunna vara mindre till ytan än mer homogena områden. De befintliga svenska biosfärområdena Kristianstads Vattenrike och Torneträsk är ca 100 000 ha stora och de svenska biosfärkandidaterna Vänerskärsgården med Kinnekulle, samt Blekinge arkipelag 270 000 ha respektive 210 000 ha. I de båda sistnämnda utgör dock landarealen en mindre del; 95 000 ha respektive 54 000 ha.

Projektområdet för Östra Vätterbrantsarbetet – som bestämdes år 1998 – avgränsades utifrån läns- och kommungränserna (Jönköpings län och kommun) samt branternas utsträckning i landskapet. Området omfattade då dessutom inte Vättern. I och med denna förstudie har hänsyn tagits till fler landskapliga kvaliteter och aspekter för att bestämma ett biosfärkandidatområde. Utgångspunkten har t.ex. varit att få med hela tätorter och sammanhängande landskapskaraktärer. Områdets yttergräns har sedan dragits utefter gränserna för Gränna, Visingsö, Ölmstad, Skärstad, Svarttorp, Lekeryd, Huskvarna, Hakarp, Öggestorp och Rogberga socken (se bilaga 1). Sockengränserna har valts som gräns för att betona betydelsen av det lokala engagemanget och de areella näringarna. Sockengränserna sammanfaller i stort även med LRF:s lokalavdelningar, som är något färre i antal. Gränsen för biosfärkandidatområdet bör emellertid inte ses som alltför skarp eller för evigt fastlagd då många processer rör sig fritt i biosfären och då ny kunskap tillkommer.

Biosfärkandidatområde Östra Vätterbranterna är ca 93 000 ha stort, varav ca 31 000 ha utgörs av Vättern. Under biosfärkandidaten kommer tre utvidgningsmöjligheter att undersökas närmare; i) Jönköpings tätort med stadsnära naturområden ii) Vätterbrantens norra förlängning t.o.m. Omberg, och iii) sprickdalarna öster om biosfärkandidatområdet. Dessa har markerats som skrafferade områden på kartan (se nedan). Processen inom Ödeshögs kommun är påbörjad. T.ex. har LRF, Södra och Naturskyddsföreningen i Östergötland inlett förankringsprocesser med markägarna i kommunen. På den politiska nivån har samtal också påbörjats med ett flertal möten, bl.a. med kommunstyrelsens arbetsutskott. Samtliga möten i Ödeshög har lett till ett positivt intresse från berörda parter. Det är dock viktigt att de processer som skett i Jönköpings kommun under 10 år får tid att utvecklas även här. Sammanlagd areal av de potentiella utvidgningsområdena är ca 78 000 ha, varav ca 28 000 ha består av Vättern.

Figur 1. Förstudiens föreslagna biosfärkandidatområde med eventuella utvidgningsområden

Kartans bakgrundsmaterial är ur allmänt kartmaterial, Copyright © Lantmäteriet 2001 Dnr:L2002/

Zonering

Inom alla biosfärområden ska finnas en zonering med kärnområden, buffertzoner och utvecklingsområden. Syftet med zoneringen är att kunna rikta olika bevarande- och utvecklingsprojekt till olika zoner. Zoneringen innebär inte i sig några nya restriktioner eller ytterligare avsättningar utan bygger på befintlig lagstiftning och redan pågående arbete inom olika organisationer. Zoneringen bör betraktas som en form av ”förankrad fysisk planering” och har därför stark koppling till kommunernas översiktplanering.

Inom befintliga biosfärområden och biosfärkandidatområden i Sverige består *kärnområden* av formellt skyddade områden, såsom nationalparker, Natura 2000-områden, natur- och kulturresevat samt biotopskyddsområden. *Buffertzoner* ska omgärda eller sammanbinda kärnområdena och utgörs av bl.a. riksintressen, strandskyddsområden och landskapsbildskydd. Inom buffertzoner bygger bevarande- och utvecklingsarbetet på frivilliga överenskommelser och omfattar olika ekonomiska styrmedel. *Utvecklingsområdet* utgör övriga delar av biosfärområdet.

Inom Östra Vätterbranterna har arbetet med det formella skyddet under flera år varit högt prioriterat, bl.a. genom det reservatpaket som presenterades år 2005. Vättern och stora delar av den mot sjön angränsande branten kommer därför att bli kärnområde i ett blivande biosfärområde. Övriga delar av det mer mosaikartade landskapet ovan branten kommer att bli buffertzoner eller utvecklingsområde inom biosfärområdet. Inom dessa landskap är miljöersättningar för jordbruket och certifieringar för skogsbruket viktiga styrmedel att använda och vidareutveckla. Som komplement kommer frivilliga avtal (t.ex. naturvårdsavtal) och demonstrationsområden (se sid. 12) att fungera som positiva exempel för en ekonomisk och ekologisk hållbar utveckling av landskapet och landsbygden. Nämnas bör även att Östra Vätterbranterna har som ambition att kunna fungera som ett testområde för utvecklingen av nya natur- och kulturmiljövårdsinstrument, som t.ex. anbudsförfarande, samarbetsnätverk och fastighetsavtal.

Då zoneringsen har visat sig vara svår att arbeta med inom olika länder pågår diskussioner om hur den kan ändras. Som exempel kan nämnas Kristianstads Vattenrike där man istället arbetar tematiskt inom olika landskapsområden. Inom Östra Vätterbranterna har vi genom denna förstudie därför föreslagit sex olika *temalandskap* (se sid. 24) som ett komplement till zoneringsen. Temalandskapen kan i vissa fall sammanfalla med zoneringsen, men skär oftare över dess gränser. Inom varje temalandskap ska biosfärområdenas tre olika funktioner (bevara, utveckla och stödja) konkretiseras och samordnas mellan myndigheter och övriga organisationer.

3.2.5 Antal:

"Om fler lämpliga kandidater kan uppbringa erforderliga resurser finns det anledning att öka antalet biosfärområden"

Sveriges två biosfärområden – Kristianstads Vattenrike och Torneträsk – kommer under kommande år med största sannolikhet att öka med en handfull ytterligare områden. För närvarande arbetar Nedre Dalälven, Vänerskärgrården med Kinnekulle samt Blekinge arkipelag som biosfärkandidater och med en ansökan till UNESCO. Östra Vätterbranterna skulle komplettera denna skara värdefulla och intressanta landskap. Områdets läge i landet – i de centrala delarna av Götaland och på Sydsvenska höglandets ytterkant – innebär att den natur- och kulturgeografiska variationen inom svenska biosfärområdena skulle öka. Genom den stora spridningen av ägande och brukande, mosaikstrukturen i landskapet och den aktiva medverkan på lokal nivå så har Östra Vätterbranterna en unik särprägel som biosfärområde.

Genom närheten till Jönköpings tätort där de statliga verken Jordbruksverket och Skogsstyrelsen ligger, finns dessutom goda möjligheter till att utveckla kontakterna mellan biosfärområde och centrala myndigheter inom de areella näringarna. Möjligheten att använda Östra Vätterbranterna som en arena för nationella och internationella exkursioner och konferenser är därför stor.

Att Östra Vätterbranterna kan ”uppbbringa erforderliga resurser” för att arbeta som ett modellområde för hållbar utveckling är den över tio år långa projektfasen ett bevis för. Genom att fortsätta processen inom ramverket biosfärområde ökar troligen möjligheten att finna en mer långsiktig finansiering på lokal (t.ex. kommunen) regional (t.ex. Regionförbund och Länsstyrelse) nationell (t.ex. Naturvårdsverket) och internationell nivå (t.ex. genom Interreg-projekt).

3.3 Framtida tillämpning av funktionerna: temafrågor och -landskap

För att konkret kunna arbeta med bevarande-, utvecklings- och stödfunktionen inom biosfärområdet har arbetet inom Östra Vätterbranterna delats in i sex temafrågor och sex temalandskap. Indelningen syftar också till att tydliggöra och kommunicera verksamheten inom biosfärområdet. Dessa kompletterar den vision och målsättning som finns för området (se sid. 16) genom att vara geografiskt respektive tematiskt avgränsade. Indelningen bygger också vidare på det koncept kring dellandskap som redan finns inom Östra Vätterbranterna (se sid. 9 och bilaga 1) liksom de temaområden som har utvecklats i biosfärområde Kristianstads Vattenrike.

Målsättningen är att i samtliga temafrågor och temalandskap, genom lokal samverkan, arbeta med både bevarande- och utvecklingsarbete och på sikt även kunna bedriva forsknings-, utbildnings-, och demonstrationsprojekt. Tidigare beskrivning av UNESCO tre funktioner (kap 3.1) tar huvudsakligen upp den utveckling som skett de senaste tio åren. I framtiden skall de tre funktionerna genomsyra allt arbete inom biosfärområde ÖVB och ingen temafråga eller temalandskap utesluter de andra funktionerna även om tyngdpunkten ligger på någon av dem. De enligt Madrid Action Plan prioriterade utmaningarna – klimatförändring, ekosystemtjänster och urbanisering – ingår med varierande relevans i temalandskapen och temafrågorna. Under biosfärkandidaturen kommer föreslagna teman att testas och vid behov justeras.

Arbetet organiseras i följande temafrågor som svarar mot UNESCO:s tre funktioner:

1. *Varumärke Östra Vätterbranterna*; marknadsföring av projekt, varor och tjänster på webben, i landskapet och genom trycksaker
2. *Småskalig träförädling och avsättning*; lövskogsproduktion, demoområden
3. *Turism*; besöksplatser, vandringsleder, turismentreprenörer
4. *Lokalproducerade varor*; naturbeteskött, frukt och bär, hantverk och skogsprodukter
5. *Förnyelsebar energi*; bioenergi, vindkraft och vattenkraft
6. *Landskapshistoria och -ekologi*; biologiskt kulturarv, biologisk infrastruktur, symbol-/paraplyarter, natur- kulturmiljövårdande skötsel

Följande temalandskap har identifierats som särskilt viktiga:

1. *Mulens marker*; natur- och skogsbetesmarker, busk- och brynmiljöer, slätterängar
2. *Värdefulla träd i odlingslandskapet*; hamlade träd, jätteträd och andra solitärer, tall i betesmark, alléer, kyrkogårdar, parker, vådräd i trädgårdar
3. *Skogs- och brantmiljöer*; i de västra delarna fr.a. ädellöv österut fr.a. tall, gran och asp
4. *Vattnet i landskapet*; Vättern, Vätterbäckarna, våtmarker, sjöar och småvatten
5. *Tätortsnära natur*; Jönköping, Huskvarna och Gränna, trädgårdsstaden, rekreation, biologisk mångfald och utbildning
6. *Grevskapet och småbrukarlandskapet*; Per Brahes grevskap Gränna- Visingsö, mosaikstruktur med små fastigheter och olika ägoslag

3.4 Socioekonomiska förutsättningar inom Östra Vätterbranterna

Östra Vätterbranternas läge i mitten av södra Sverige, och i direkt anslutning till Jönköpings tätort, ger speciella förutsättningarna för bl.a. boende och sysselsättning. Det intima samspelet mellan tätorterna (framförallt Jönköping/Huskvarna) och den kringliggande landsbygden är signifikant för området. Den geografiska närheten leder bl.a. till att det är ett stort tryck på tätortsnära landsbygdsboende och att den tätortsnära naturen är frekvent använd. Många människor som driver t.ex. jord- och skogsbruksföretag har även möjlighet till sysselsättning på annat håll inom kommunen. Detta har följd effekten att verksamheten på mindre brukningsenheter kan bedrivas extensivt och att små gårdar kan hållas i hävd, samt att incitamenten för att utveckla nya verksamhetsgrenar är lägre än i mer perifert liggande regioner.

I figuren nedan ses en sammanställning över boende och sysselsättning för de tätorter och socknar (landsbygd) som ligger inom området. Som framgår av summeringen är den relativa ökningen av inflyttning större på landsbygden, liksom antalet människor som har sitt arbete inom respektive statistikområde. Heltidssysselsättningen inom jord- och skogsbruksföretag är knappt 3 % på landsbygden, medan den areella verksamheten enbart står för ca 0,5 % totalt. Statistiken är dock något missvisande då det stora antalet deltids- och fritidsbönder inte syns i sammanställningen. Ca 10 % av invånarna i Jönköpings kommun beräknas verksamma inom den gröna näringen, inklusive förädlingsindustrin.

Figur 2. Statistik (2007) över befolkning och sysselsättning inom delar av Östra Vätterbranterna.

Område	Bef.	In- och utflyttning	Arbete inom resp. omr.	Arbete inom övriga kommunen	Heltidsarbete jord & skog
Huskvarna & Hakarp tätort	23 565	74	877	8 703	24
Hakarp socken	364	2	43	150	10
Tenhult tätort	2 985	-2	336	973	6
Rogberga & Öggestorp sn	1 357	-19	85	554	26
Lekeryd tätort	760	-4	59	288	6
Lekeryds socken	837	13	48	352	20
Svarttorp socken	528	1	52	217	44
Kaxholmen tätort	1 534	49	85	577	0
Skärstad socken	1 739	47	173	643	46
Gränna tätort	2 559	12	411	615	13
Gränna socken	1 387	-1	135	498	31
Visingsö socken	742	-2	183	122	21
Ölmstad socken	1 383	10	129	555	20
SUMMA LANDSBYGD	8 337	51	848	3 091	218
SUMMA TÄTORT	31 403	129	1 768	11 156	49
SUMMA TOTAL	39 740	180	2 616	14 247	267

Inom hela Jönköpings kommun bor ca 124 000 människor, varav ca 57 000 inom Jönköpings tätort. Jönköping är residensstad för Jönköpings län och administrativt centrum i regionen, med statliga myndigheter som Länsstyrelsen, Jordbruksverket, Skogsstyrelsen och

Domstolsverket. Tack vare områdets strategiska läge har Jönköpings kommun utvecklats till ett logistikcentrum för Norden. E4:an som sträcker sig mellan Stockholm, Jönköping, Köpenhamn och Hamburg, är ett av de viktigaste transportstråken i norra Europa. Varje dag passerar i snitt 15 000 fordon på E4:an genom Östra Vätterbranterna. Detta innebär en stor möjlighet för spridning av information och för utveckling av turism inom området, exempelvis genom uppsättande av en biosfärområdesskylt. E4:an har samtidigt en negativ miljöpåverkan på omkringliggande landskap och är ett problem för närliggande landsorter när trafiken läggs om vid vägarbeten eller trafikolyckor. Den brunskyltade turistvägen, gamla riksettan, som går utmed E4:an har höga kulturhistoriska värden – med historisk koppling tillbaka till Eriksgatan – och estetiska värden då den slingrar sig genom Östra Vätterbranternas vackra kulturbygder och naturlandskap. En utökad satsning på turistvägen skulle på ett enkelt sätt kunna ge trafikanter en bild av vilka kvaliteter som finns inom biosfärområdet.

Turismen inom Östra Vätterbranterna är en viktig näring men idag framförallt koncentrerad till Huskvarna och Gränna-Visingsö. Förutsättningarna för en utveckling av närturismen är god då ca 30 % av Sveriges befolkning (2,8 milj. människor) bor inom en radie på 17 mil från Östra Vätterbranterna. Inom Gränna-Visingsö området omsatte rese- och turistindustrin ca 194 miljoner kronor år 2003 varav den kommersiella turismen utgjorde ca 146 miljoner kronor. Totalt sysselsatte turistnäringen 175 helårsarbeten inom Gränna-Visingsö. Många av besökarna stannar dock enbart över dagen och det finns därför ett stort behov av – och potential för – att utveckla turistpaket och olika arrangemang, företrädesvis på landsbygden.

4. Östra Vätterbranternas fortsatta arbete mot utnämning

Syftet med att fortsätta Östra Vätterbrantsarbetet genom ramverket biosfärområde är att skapa ett långsiktigt modellområde för hållbar utveckling. Verksamhetens uppbyggnad ska fokuseras på att skapa helhetslösningar där bevarande- och utvecklingsfrågor kan fås att harmonisera i landskapet. Ny och traditionell kunskap ska tas fram, sammanställas och spridas. Arbetet ska bygga på en aktiv samverkan mellan de aktörer som använder landskapet i sin verksamhet. Det övergripande syftet under biosfärkandidaturen är att utifrån lokala och regionala behov och intressen vidareutveckla arbetet mot Östra Vätterbranternas målsättning (se kap 3.2.2) och vision: ”Genom en aktiv samverkan skapa en livskraftig landsbygd, ett hållbart ekosystem och ett attraktivt landskap för brukare, boende och besökare.”

Ett biosfärområde i Östra Vätterbranterna kan bidra till att:

- Befästa den lokala samverkansandan som har utvecklats inom området
- Förbättra möjligheten för brukare, entreprenörer och markägare att utveckla ett ekonomiskt, ekologiskt och socialt hållbart företagande
- Inspirera till innovationer, entreprenörskap och ny kunskap
- Lyfta fram landskapets alla värden för att stärka den lokala identiteten och öka attraktionskraften till området
- Ge boende och besökare ökade möjligheter till natur- och kulturupplevelser
- Utveckla Östra Vätterbranterna till ett testlandskap för att stärka samordningen mellan bevarande och utveckling, stad och landsbygd, samt mellan naturvård och kulturmiljövård
- Skapa en internationell uppmärksamhet kring områdets storslagna och småskaliga värden
- Attrahera relevanta forskningsresurser och skapa ett kunskapscentrum för samverkan mellan traditionell och vetenskaplig kunskap, samt mellan teori och praktik
- Bidra till att uppfylla regionala miljömål genom att skapa positiva exempel som sprider intresse och engagemang

4.1 Uppgifter som biosfärkandidat

Att bilda ett biosfärområde har liknats vid en trappa med tre steg; det första steget innebär att starta eller vidareutveckla projekt i ”biosfärisk anda”, samt att skriva samman en förstudie och ansöka till svenska MAB-kommittén. Därefter blir området, vid godkännande, så kallad biosfärkandidat då biosfärområdeskonceptet ska anammas fullt ut i verksamheten och ett ansökningsarbete till UNESCO initieras. När en ansökan är färdig lämnas den slutligen in av regeringen och området kan upptas till den internationella biosfärområdeslistan och ingå i världsnätverket med biosfärområden. Denna process – från förstudie till utnämning – tar vanligen mellan två och tre år.

Under biosfärkandidatfasen kommer successivt arbetet inom Östra Vätterbranterna att bedrivas som inom ett etablerat biosfärområde samtidigt som en ansökan till UNESCO skrivs. Ansökan ska inkludera en beskrivning av landskapet liksom en beskrivning av de aktiviteter som pågår inom området och som sammanfaller med biosfärområdets arbete. Parallellt ska också diskussioner kring hur de tre funktionerna – bevara, utveckla och stödja – kan stärkas genom olika projekt och aktiviteter. På följande sidor listas de gemensamma uppgifterna under biosfärkandidaturen, samt en arbets- och ansvarsfördelning mellan ingående organisationer. För en mer detaljerad planering av arbetet som biosfärkandidat; se kapitel 4.5. *Gemensamma uppgifter under biosfärkandidaturen:*

- Forma en ändamålsenlig organisation för biosfärområde Östra Vätterbranterna
- Fortsätta samverkansarbetet där representanter från ingående organisationer bildar en arena för utveckling och konfliktlösning
- Utredda möjligheterna för ett kandidatkontor/naturum
- Utredda områdets yttre geografiska gräns och driva biosfärprocessen vidare i de tilltänkta ytterområdena
- Genomföra seminarium och workshops samt ett nationellt MAB-möte
- Utveckla ny hemsida, infobrev, trycksaker och på andra sätt sprida information om biosfärområde Östra Vätterbranterna
- Fånga upp och stödja idéer och initiativ med fokus på närproducerade varor och besöksupplevelser
- Vidareutveckla konceptet kring demonstrationsområden samt initiera och stödja ny försöksverksamhet och nya projekt
- Arbeta fram en zoneringsplan och vidareutveckla arbetet med temalandskap och temafrågor
- Initiera forskning och undervisning inom området genom utvecklat samarbete med högskolor och universitet
- Skriva samman och på olika nivåer förankra en biosfäransökan till UNESCO
- Vårda och utveckla kontakter med andra biosfärområden och övriga landskapsinitiativ i Sverige och internationellt

4.2 Biosfärkontor

Inom ett biosfärområde ska det finnas ett biosfärkontor. Dess organisation börjar byggas upp under kandidaturen för att kunna verka när ett biosfärområde blir godkänt. Biosfärkontoret ska vara navet för biosfärverksamheten inom området och fungera som bollplank, inspiratör och stöd för lokala idéer och initiativ. Det ska vara en neutral plattform för frågor som rör brukande och bevarande av naturresurserna i landskapet. Biosfärkontoret ska också vara ett forum för frågor om hållbar utveckling som inte har någon övrig naturlig hemvist, liksom en mötesplats för olika discipliner och tvärvetenskapliga frågor.

Ett specifikt biosfärkontor kommer inte att finnas etablerat fr.o.m. starten på biosfärkandidaturen. Ambitionen är istället att under kandidaturen bilda/besluta om ett biosfärkontor som kan komma i bruk innan utnämningen till biosfärområde. Dessutom ska möjligheten att bygga ett naturum undersökas. Denna byggnad, förlagd på en central plats inom Östra Vätterbranterna, skulle kunna vara en nod för såväl biosfärkontoret som för permanenta och tillfälliga utställningar samt en mötesplats för bl.a. turism och utbildning. Övernattningsrum för gästforskare och studenter skulle också öka möjligheten att locka hit dessa grupper. Idén kring att förlägga en saluhall för försäljning av lokala livsmedel, råvaror och hantverk (se kapitel 3.1.2) i anslutning till biosfärkontoret ska undersökas.

4.3 Biosfärkoordinator

Varje biosfärområde ska ledas av minst en koordinator som har det övergripande ansvaret för att verksamheten bedrivs enligt riktlinjerna från UNESCO samt utifrån de lokala förutsättningarna. Koordinatören bör ha ett gemensamt och gränsöverskridande uppdrag från alla ingående organisationer och övriga intressegrupper. Under biosfärkandidatfasen är koordinatörens främsta uppgift att koordinera ansökan till UNESCO, samt att utforma

verksamheten så att biosfärområdets tre funktioner (bevara – utveckla – stödja) kan stärkas inom området.

För att kunna dra nytta av den kompetens som finns inom ingående organisationer inom Östra Vätterbranterna drivs arbetet framåt av koordinatören tillsammans med det verkställande utskottet (se nedan). Under kandidatfasen kommer det att finnas en koordinator på halvtid, medan den sammanlagda arbetsinsatsen inom det verkställande utskottet kommer att uppgå till över två årsarbetskrafter.

4.4 Biosfärkandidatorganisation

En bra organisationsform för Östra Vätterbranterna bör vara utformad så att det breda deltagande som hittills präglat arbetet kan leva kvar. Framförallt är det viktigt att slå vakt om den lokala förankringen när organisationen växer och permanentas. För att sörja för detta bör företrädare från LRF, Södra, Jönköpings kommun, Världsnaturfonden WWF, Gränna Skogsgrupp, Skogsstyrelsen och Länsstyrelsen (ingående organisationer) vara representerade i styrgrupp, arbetsgrupp och verkställande utskott. Nedan presenteras ett förslag på organisation för biosfärkandidaturen, samt en arbets-/ansvarsfördelning för ingående organisationer:

Figur 3. Förslag på organisation för biosfärkandidaturen med Jkpg kommun som huvudman.

Styrgrupp	
Uppgifter:	Beslut om övergripande frågor som berör ekonomi, organisation och verksamhet, samt lämnar beslutsförslag till Jönköpings kommun.
Representanter:	Ca 7 st. En person från varje ingående organisation med mandat att ta beslut för sin huvudman kring frågor som rör den övergripande verksamheten för biosfärkandidaten. Ordförande är Jönköpings kommun.
Möten:	Sammanträder vid behov (ca en till två gånger per år)
Arbetsgrupp	
Uppgifter:	Samordning av biosfärkandidatarbetet, samt ett forum för lokal och regional utveckling, samverkan och kunskapsutbyte. Handlägger övergripande ärenden rörande kandidaturen, den löpande verksamheten och olika projekt inom biosfärkandidatområdet, samt lämnar beslutsförslag till styrgruppen/Jönköpings kommun.
Representanter:	Ca 10-15 st. Medlemmar i den tidigare projektgruppen. Eventuellt kan styrgruppen komma att utvidgas med nyckelaktörer inom näringsliv, forskning och utbildning, samt politiska representanter och tjänstemän från berörda verksamheter hos biosfärkontorets finansiärer. Ordförande är Länsstyrelsen i Jönköpings län.
Möten:	Ca varannan månad.
Arbetsgruppens verkställande utskott	
Uppgifter:	Sammanställa, skriva samman och förankra ansökan till UNESCO. Driva arbetet framåt på lokal till internationell nivå genom olika projekt som kopplar till Östra Vätterbranternas vision och mål, samt till föreslagna temalandskap och temafrågor.
Representanter:	Ca 5 st. En person från varje ingående organisation/-er men med flera personer kopplade till sitt ansvarsområde. Tillfälliga resurspersoner från referensgruppen kan även knytas till arbetsgruppens verkställande utskott. Arbetet samordnas av biosfärkoordinatorn.
Möten:	Vid behov (ca två gånger varje månad och däremellan fortlöpande kontakter).
ÖVB-forum	
Uppgifter:	Bollplank och idégivare till biosfärarbetet, liksom ambassadörer för Östra Vätterbranterna.
Representanter:	Ca 30 st. Medlemmar från befintlig referensgrupp. Till gruppen knyts nyckelpersoner med olika kompetens och geografisk spridning. Lämpligen utvidgas referensgruppen med representanter från flera lokala organisationer.
Möten:	Ca tre gånger per år.

Figur 4. Förslag på arbets-/ansvarsfördelning för arbetsgruppens verkställande utskott under biosfärkandidaturen:

Skogsstyrelsen	
Total arbetstid:	50 %
Ansvarsområden:	Övergripande koordinering av verksamheten, ansökan till UNESCO, biosfärkontor
Jönköpings kommun	
Total arbetstid:	50 %
Ansvarsområden:	Ekonomiadministration, zoneringsplanering, tätortsnära planering, kartunderlag, trycksaker, biosfärkontor, utreda möjligheterna för ett naturum
Länsstyrelsen	
Total arbetstid:	25 %
Ansvarsområden:	Miljöövervakning, naturvårdsprojekt, demoområden, skyltar, trycksaker, utreda möjligheterna för ett naturum
LRF och Södra	
Total arbetstid:	50 %
Ansvarsområden:	Information (t.ex. presskontakter och webbsida), landsbygdsutvecklingsprojekt och lokal förankring
Världsnaturfonden WWF och Gränna Skogsgrupp	
Total arbetstid:	50 %
Ansvarsområden:	Forskning, seminarium, kontakt med Östergötland, demoområden, naturvårdsprojekt, trycksaker, utreda möjligheterna för ett naturum
<p>Samtliga personer arbetar även med riktad marknadsföring och information om biosfärområdet, exempelvis föredrag, politiska och andra föreningsmöten, exkursioner och kontakt med media.</p>	

4.5 Underlag för finansiering

Nedanstående figur visar det ekonomiska underlaget för arbetet som biosfärkandidat. Den totala arbetstiden omfattar 2 ¼ heltidstjänster fördelade på fem organisationer. Sammanräkningen av nedlagd arbetstid skiljer sig något mellan olika organisationer i fråga om antal involverade personer och typ av medräknat arbete. Den totala summan nedlagd arbetstid behövs för att driva både det omfattande arbete som redan pågår inom området och själva biosfärkandidatprocessen. Den senare kommer i sig att kräva mycket tid och det är viktigt att inte tappa tempo i det löpande arbetet inom Östra Vätterbranterna. Det är också viktigt att samtliga ingående organisationer och enskilda personer även i fortsättningen bibehåller och utvecklar sitt engagemang. Finansieringen (utöver nedanstående lönekostnader) av de övriga projekt som drivs/planeras inom området ligger utanför detta underlag.

Figur 5. Kostnader och finansiering för biosfärkandidaturen januari 2009 till december 2011.

Kostnader	2009	2010	2011	Totalt
Lönekostnader Jkpg kommun (50% av heltid) *	285 000	285 000	285 000	855 000
Lönekostnader LRF och Södra (50% av heltid) *	285 000	285 000	285 000	855 000
Lönekostnader WWF och GSG (50% av heltid) *	285 000	285 000	285 000	855 000
Lönekostnader LST (25 % av heltid) *	142 500	142 500	142 500	427 500
Lönekostnader SKS (50% av heltid) *	285 000	285 000	285 000	855 000
Möten och seminarier	85 000	60 000	45 000	205 000
Ansökan (tryck, utskick och översättning)		75 000	90 000	165 000
Övrig information/trycksaker	75 000	25 000	25 000	125 000
Resor	50 000	50 000	50 000	210 000
Övrigt	57 500	57 500	57 500	172 500
<i>Summa kostnader</i>	<i>1 550 000</i>	<i>1 550 000</i>	<i>1 550 000</i>	<i>4 650 000</i>
Finansiering	2009	2010	2011	Totalt
Naturvårdsverket (kontant finansiering)	570 000	570 000	570 000	1 710 000
Jkpg kommun (arbetsinsatser; 50 % av heltid) *	285 000	285 000	285 000	855 000
" (kontant medfinansiering)	25 000	25 000	25 000	75 000
SKS (arbetsinsatser; 25 % av heltid) *	142 500	142 500	142 500	427 500
" (kontant medfinansiering)	25 000	25 000	25 000	75 000
LST (arbetsinsatser; 25 % av heltid) *	142 500	142 500	142 500	427 500
" (kontant medfinansiering)	25 000	25 000	25 000	75 000
LRF och Södra (arbetsinsatser; 25 % av heltid) *	142 500	142 500	142 500	427 500
" (kontant medfinansiering)	25 000	25 000	25 000	75 000
WWF och GSG (arbetsinsatser; 25 % av heltid) *	142 500	142 500	142 500	427 500
" (kontant medfinansiering)	25 000	25 000	25 000	75 000
<i>Summa finansiering</i>	<i>1 550 000</i>	<i>1 550 000</i>	<i>1 550 000</i>	<i>4 650 000</i>

* Kostnaden för löner är schablonmässigt uträknat och innefattar inte hela kostnaden för OH och sociala avgifter.

4.6 Tidplan för kandidaturen

Nedanstående tidplan beskriver övergripande riggandet av kandidatarbetet, samt processen att sammanställa, förankra och signera ansökan till UNESCO. Parallellt med nedan angivna aktiviteter pågår de sedan tidigare initierade projekten inom området.

- År 1* *Jan 2009 – dec 2009*
Fastställa projektorganisation och ansvarsområden
Utreda huvudmannaskap
Utforma strategisk plan (inkl. kommunikations- och finansieringsplan)
Initiera och vidareutveckla kontakt med forskare
Faktainsamling
Initiera diskussion med UNESCO
Projektering för biosfärkontor (ev. naturum)
Anordna nationellt MAB-möte
Verksamhetsberättelse
- År 2* *Jan 2010 – dec 2010*
Faktainsamling och områdesbeskrivning
Dokumentation av projekt
Färdigställande och tryckning av remissversion av ansökan
Ansökan på remiss
Färdigställa ansökan utifrån remissvar och tryckning av svensk slutversion
Anordna Östra Vätterbrantsseminarium
Verksamhetsberättelse
- År 3* *Jan 2011 – dec 2011*
Engelsk översättning av ansökan och tryckning av engelsk slutversion
Beslutsprocess
Signeringsprocess inför ansökan
Ansökan till UNESCO
Beslut av UNESCO
Anordna invigning av biosfärområdet
Verksamhetsberättelse

”Genom en aktiv samverkan skapa en livskraftig landsbygd, ett hållbart ekosystem och ett attraktivt landskap för brukare, boende och besökare.”